Undersøgelse af specialundervisningstilbud og støtteformer i den almene grundskole

Hovedresultater

Pernille Højgaard Lysdahl, Bente Bjørnholt, Maja Corydon, Laurits Trelborg Kjær, Katrine Nøhr og Michella Ida Mikuta

VIVE

Hovedresultater

Antallet af elever, der har behov for støtte i skolen, er stigende. Det er en central skolepolitisk målsætning i Danmark, at elever med behov for støtte skal kunne modtage denne støtte som en del af deres skolegang, og kommunerne søger ofte at imødekomme dette behov gennem forskellige specialundervisningstilbud eller via støtteformer i den almene folkeskole. Et stigende antal elever bliver imidlertid fortsat segregeret fra almenundervisningen, og flere af elevernes særlige behov for støtte indfries ikke.

Et skridt til at forstå denne udfordring er bl.a. mere viden om, hvilke konkrete former for specialundervisningstilbud og støtteformer eleverne har mulighed for at modtage i den almene folkeskole, og hvordan skolens medarbejdere arbejder med og anvender pædagogiske og didaktiske tilgange i bestræbelsen på at imødekomme elevernes forskellige særlige behov for støtte. Dette er afsættet for denne undersøgelse.

Undersøgelsens formål

Det er en central politisk målsætning at forbedre undervisningen for børn og unge med behov for støtte undervejs i deres skoleforløb. Som en del af dette ønskes et vidensgrundlag til styrkelse af undervisningen, der skal belyse, hvordan specialundervisningstilbud og almene grundskoler bedre kan imødekomme elevernes behov for støtte.

Formålet med denne undersøgelse er at identificere pædagogiske og didaktiske tilgange samt organiseringsformer, som anvendes til at imødekomme elevers forskellige behov for støtte i hhv. specialundervisningstilbud og den almene folkeskole. Som en del af dette vurderes det pædagogiske personales kompetencer til at arbejde med at imødekomme de forskellige typer behov hos eleverne og omfanget af specialundervisningstilbud i kommunerne.

Nedenfor skitseres undersøgelsens hovedkonklusioner.

Kommunernes organisering af specialundervisningen varierer betydeligt

Kommunerne har et udstrakt råderum i forhold til, hvordan de organiserer skoleområdet. Det betyder, at specialundervisningstilbuddene i de danske kommuner er organiseret på forskellig vis, og der tegner sig et varieret billede på tværs af kommunerne i forhold til både udbredelse, type og geografisk placering.

Omkring halvdelen af alle specialundervisningstilbud er ifølge en registerbaseret kortlægning af specialklasser placeret på almene folkeskoler, mens hver femte specialundervisningstilbud er en specialskole. Behandlings- og specialundervisningstilbud udgør en mindre del af specialundervisningstilbuddene sammen med specialundervisningstilbud på børne- og ungehjem samt frie og private grundskoler.[1] Dette underbygges af, at halvdelen af de elever, der modtager specialundervisning, går på en folkeskole, mens lidt over en tredjedel går på en specialskole. Resten går på et behandlings- og specialundervisningstilbud eller på et specialundervisningstilbud på børne- og ungehjem samt frie og private grundskoler.

Valget af organisering af skoleområdet varierer på tværs af kommuner. Nogle kommuner har således valgt en struktur med selvstændige specialskoler, mens andre primært har etableret specialklasser inden for rammerne af almenskoleområdet. Flere af kommunerne indgår desuden samarbejde med andre kommuner for at kunne tilbyde en mere dækkende tilbudsvifte af støtte- og undervisningsmuligheder til elever med særlige behov for støtte. Det viser både kortlægningen og en spørgeskemaundersøgelse blandt de kommunale skolechefer.

Specialundervisningstilbuddene er ifølge kortlægningen ofte koncentreret i de større byer, mens der i mindre kommuner ofte er færre specialiserede undervisningstilbud. Nogle af skolecheferne giver i interview udtryk for, at det kan betyde, at elever med særlige behov for støtte må transportere sig længere for at få adgang til et relevant skoletilbud. Det kan være en udfordring, og nogle interviewede forklarer, at der kan være en afvejning mellem at give eleverne et tilbud, der ligger tæt på deres bopæl, og et specialiseret og målrettet tilbud, der kan imødekomme deres særlige behov for støtte. I interview uddyber flere skolechefer, PPR-ledere og skoleledere, at deres kommune arbejder ud fra et nærhedsprincip. Det indebærer et mål om, at elever med behov for et specialundervisningstilbud skal kunne modtage støtte og undervisning så tæt på deres eget hjem som muligt.

Kommunalt fokus på at reducere segregering af elever

Nogle skolechefer og PPR-ledere giver i interview udtryk for, at der i kommunen arbejdes ud fra en politisk strategi, der sigter mod at reducere graden af segregering, dvs. antallet af elever, der udskilles til specialundervisningstilbud, og i stedet styrke mulighederne for, at elever kan modtage den støtte, de har brug for, som en del af deres skolegang i en almenskole. Kommunerne balancerer mellem på den ene side at understøtte inkluderende læringsmiljøer i almenskolerne og på den anden side at

[1] Specialundervisning på frie og private grundskoler hører ikke under den kommunale organisering, medmindre kommunen har henvist eleven til specialundervisning på en fri grundskole. De tages dog med i nærværende kortlægning, hvis den frie og private grundskole er certificeret med en særlig undervisningsprofil ved BUVM, eller skolen har over 10 børn og mindst 10 pct. af eleverne, der modtager specialundervisning.

sikre tilstrækkeligt specialiserede tilbud til elever, hvis særlige behov for støtte er så omfattende, at disse behov ikke kan imødekommes inden for almenskoleområdet.

Det kommunale fokus på at styrke almenskoleområdet og minimere segregeringsgraden indebærer mange steder også en udvikling af rollen hos kommunernes pædagogisk psykologiske rådgivning (PPR). Frem for primært at bruge PPR til at beskrive elevers udfordringer i pædagogisk psykologiske vurderinger (PPV'er) og til at understøtte enkelte elevers særlige behov for støtte tilstræber man i nogle kommuner at benytte PPR som sparringspartnere for at understøtte hele læringsmiljøet, hvor deres rolle fx også indebærer praksisnær sparring og vejledning om klassefællesskabet. Det kræver dog en større organiseringsmæssig forandring og er derfor kun noget, som nogle af kommunerne er i proces med.

Elevernes særlige behov for støtte er relativt ens på tværs af almen- og specialundervisningstilbud, men varierer i intensitet

Der tegner sig et billede af, at de samme typer særlige behov for støtte optræder blandt elever i både specialundervisningstilbud og almenskolerne, men på forskellig vis og med forskellig tyngde. I spørgeskemaundersøgelsen fremhæver det pædagogiske personale i både almen- og specialundervisningstilbud, at elevernes mest gennemgående særlige behov for støtte relaterer sig til elevernes udfordringer med socialt samspil og kommunikation og med at fastholde deres koncentration og opmærksomhed i undervisningen. I specialundervisningstilbud vurderer det pædagogiske personale dog, at en større andel elever end i almenskolerne har mere komplekse særlige behov for støtte, herunder i forhold til at håndtere vrede og udadreagerende adfærd, social tilbagetrækning og langvarigt bekymrende fravær. Dette afspejles også i, at en større andel af det pædagogiske personale i specialundervisningstilbud vurderer, at de i høj grad arbejder med elever, der har multiple diagnoser og funktionsnedsættelser sammenlignet med vurderingen blandt det pædagogiske personale i almenskolen.

Kommunerne er særligt udfordrede i forhold til at imødekomme støttebehov hos elever med langvarigt bekymrende fravær

Skolechefer, skoleledere og pædagogisk personale vurderer i spørgeskemaundersøgelsen, at de er særligt udfordrede i forhold til at imødekomme særlige behov for støtte hos elever, der har vanskeligt ved at fastholde deres skolegang og derved får langvarigt bekymrende fravær. På kommunalt niveau mangler de kapacitet til at støtte denne gruppe elever. På skoleniveau er det udtryk for, at det pædagogiske personale ikke oplever, at de har kompetencerne eller ressourcerne (fx tid, forberedelse og hjælpemidler) til at understøtte støttebehovene hos elever med langvarigt bekymrende fravær. I interviewene uddyber interviewpersonerne, at det bl.a.

handler om, at der kan ligge mange forskellige årsager bag elevernes længerevarende fravær, og at skolerne ikke altid kender baggrunden herfor. De forklarer, at der ofte ikke findes én løsning på problemet, hvilket gør problemstillingen meget kompleks og udfordrende for skolerne at håndtere.

Det pædagogiske personale i almenskolerne savner ressourcer og kompetencer sammenlignet med personalet i specialundervisningstilbud

Det pædagogiske personale i specialundervisningstilbud vurderer i høj grad, at de har de nødvendige kompetencer og ressourcer til at imødekomme elevernes særlige behov for støtte. I almenskolerne oplever det pædagogiske personale derimod kun i nogen grad at være klædt på til opgaven. De peger i spørgeskemaundersøgelsen særligt på manglende ressourcer (tid, fysiske rammer og flere kvalificerede hænder) og på begrænset specialpædagogisk viden som væsentlige udfordringer i arbejdet med at støtte elever med særlige behov for støtte. Desuden oplever de at mangle mere dybdegående viden om de specifikke elevgrupper, de beskæftiger sig med.

En væsentlig forklaring på forskellene mellem almen- og specialundervisningstilbud kan være, at ressourcerne i specialundervisningstilbud er mere optimale, fx i forhold til personaletimer og kompetencer. Desuden har en større andel af det pædagogiske personale i specialundervisningstilbud ifølge spørgeskemaundersøgelsen en formel specialpædagogisk uddannelse eller efteruddannelse, fx speciallæreruddannelse eller fag i specialpædagogik.

Der findes ikke kun én pædagogisk og didaktisk tilgang til bedst at imødekomme elevernes særlige behov for støtte

Spørgeskemaundersøgelsen blandt det pædagogiske personale viser, at det pædagogiske personale i både almenskolen og specialundervisningstilbud anvender en lang række forskellige typer af pædagogiske og didaktiske tilgange til elever med særlige behov for støtte. Der synes ikke at være specifikke metoder og tilgange, som retter sig mod konkrete støttebehov. Vi kan således ikke i spørgeskemaundersøgelsen identificere, at det pædagogiske personale bruger særlige metoder og tilgange til elever med forskellige særlige behov for støtte. I interview forklarer det pædagogiske personale da også, at de kombinerer en lang række metoder, og deres valg af metode og tilgang er situations- og kontekstbestemt og afhænger af den enkelte elev og klassen den enkelte dag frem for elevernes særlige behov for støtte.

Det pædagogiske personale angiver dog i spørgeskemaundersøgelsen, at de hyppigst anvender følgende tre tilgange: 1) en relationel tilgang, 2) differentieret

De tre mest anvendte pædagogiske og didaktiske tilgange

1) Den ***relationelle tilgang*** handler om at skabe en tryghed ved eleverne og et kendskab til deres behov, fx ved brug af en skala for elevernes humør og dagsform.

2) Det pædagogiske personale anvender løbende ***differentieret undervisning*** og differentierer både faglige opgaver og rammerne for undervisningen ved fx at søge at tage højde for, at nogle elever har behov for at sidde med høreværn, at sidde på en bestemt plads, at arbejde alene frem for i gruppearbejde m.m.

3) ***Struktureret pædagogik*** handler om at skabe overblik og forudsigelighed for eleverne, fx gennem anvendelse af visuelle redskaber, såsom Time Timer og piktogrammer, samt faste voksne.

undervisning og 3) struktureret pædagogik (jf. boksen til venstre). Dette mønster gør sig gældende for det pædagogiske personale i både almen- og specialundervisningstilbud, selvom tilgangene generelt anvendes oftere i specialundervisningstilbud.

Det er også de tre pædagogiske og didaktiske tilgange, som det pædagogiske personale vurderer bedst fremmer et inkluderende læringsmiljø med faglige og sociale deltagelsesmuligheder for elever med særlige behov for støtte. I almenskolerne fremhæver det pædagogiske personale især relationerne til eleverne som det, der i højest grad bidrager til at styrke fællesskabet og støtte eleverne.

I undersøgelsen ses den største forskel mellem almen- og specialundervisningstilbuddene i anvendelsen af undervisning i sociale færdigheder, der i højere grad er en tilgang, der anvendes i specialundervisningstilbud. Dette kan skyldes, at specialundervisningsområdet i højere grad arbejder med elever, der har et mere omfattende behov for støtte, herunder elever med væsentlige støttebehov i forhold til at blive en del af sociale fællesskaber med deres jævnaldrende.

Mindre hold, individuel støtte og tovoksenordning anses som gode organiseringsformer til at fremme elevernes faglige udvikling og sociale deltagelse i både almen- og specialundervisningstilbud

De mest udbredte organiseringsformer til at imødekomme elevernes særlige behov for støtte er ifølge spørgeskemaundersøgelsen undervisning i mindre hold eller grupper, individuel støtte i klasserummet, tovoksenordning eller co-teaching samt fysiske tilpasninger af læringsmiljøet. Blandt disse vurderer det pædagogiske personale i både almenskolen og specialundervisningstilbud, at især mindre hold, individuel støtte og tovoksenordning eller co-teaching bidrager til at fremme både elevernes faglige udvikling og deres sociale deltagelse i klassen. Det pædagogiske personale fremhæver i interview, at netop disse organiseringsformer giver øget fleksibilitet og flere handlemuligheder i arbejdet med at balancere hensynet til fællesskabet og de enkelte elevers særlige behov for støtte.

Opmærksomhedspunkter

Der er ikke en entydig sammenhæng mellem elevernes særlige behov for støtte og valget af pædagogiske tilgange og organiseringsformer

Undersøgelsen peger på kompleksiteten i at imødekomme elevers særlige behov for støtte. Der findes ikke én pædagogisk eller didaktisk tilgang eller organiseringsform, der entydigt passer til bestemte typer af særlige behov for støtte hos eleverne. Elever med samme typer af udfordringer kan have behov for vidt forskellige former for støtte, og der kan være en række forskellige pædagogiske og didaktiske tilgange, som hver især kan bringes i anvendelse for at imødekomme den enkelte elevs støttebehov. Det skyldes, at elevernes udfordringer kan komme til udtryk på forskellig vis og vil afhænge af den konkrete kontekst og situation. Derfor må støtte altid tilpasses individuelt og tage udgangspunkt i elevens situation, kontekst og ressourcer.

Forskellige tilgange og organiseringsformer anvendes i kombination ud fra en vurdering af den enkelte elev

I forlængelse heraf viser undersøgelsen, at de forskellige pædagogiske og didaktiske tilgange og organiseringsformer bringes i anvendelse i kombination med hinanden som støtte, der foretages ud fra en vurdering af den enkelte elev. Det vigtigste synes ikke at være *hvilken* metode, men *hvordan* den passer til den enkelte elev og det konkrete læringsmiljø. Det gør det ligeledes vanskeligt at undersøge eller konkludere på, hvilke tilgange der generelt virker bedst – fordi de oftest bruges fleksibelt og situationsbestemt. Det tyder på, at det er vigtigt, at det pædagogiske personale har indsigt i en bred vifte af pædagogiske metoder og tilgange, og at de er i stand til at analysere, hvilke tilgange der passer til elevens situation, kontekst og ressourcer.

I specialundervisningstilbuddene synes rammerne bedre i forhold til at imødekomme elevernes særlige behov for støtte, mens almenskolerne er mere udfordrede

Det pædagogiske personale i specialundervisningstilbuddene giver i undersøgelsen udtryk for, at de i vid udstrækning oplever at kunne imødekomme de forskellige typer af støttebehov, som eleverne har. I specialundervisningstilbuddene er der typisk mere pædagogisk personale og flere specialiserede fagligheder samt roligere og mere overskuelige læringsmiljøer. Det er derfor ikke kun de pædagogiske tilgange, men også de organisatoriske rammer, der kan være med til at gøre forskellen.

Undersøgelsen peger på nogle centrale udfordringer på almenskoleområdet, som kan udfordre skolerne i forhold til at imødekomme elever med særlige behov for støtte. De mest fremtrædende barrierer omfatter det pædagogiske personales

kompetencer samt begrænsede ressourcer i form af tid, fleksibilitet og antallet af fagprofessionelle hænder. Det er væsentligt at være opmærksom på disse udfordringer, som begrænser mange skolers kapacitet til at handle i forhold til elever, som har brug for støtte undervejs i deres skolegang.

Det pædagogiske personale oplever manglende kompetencer og mindre gode rammer i forhold til at støtte elever med bekymrende fravær

Undersøgelsens resultater peger på, at der ligeledes er forskel på, i hvilken grad personalet vurderer, at de er i stand til at imødekomme behovene for de forskellige typer af særlige behov for støtte. Det pædagogiske personale vurderer særligt, at de mangler kompetencer i forhold til støttebehov relateret til bekymrende fravær hos eleverne og i forhold til udadreagerende adfærd samt social og faglig tilbagetrækning.

Det pædagogiske personale giver i undersøgelsen også udtryk for, at de i lavest grad har ressourcer til at understøtte elever med disse typer af særlige behov. Resultaterne peger dermed på, at det pædagogiske personale særligt i almenskolerne er udfordrede i forhold til at støtte elever med bekymrende fravær, udadreagerende adfærd samt social og faglig tilbagetrækning.

To centrale indsatsområder

Undersøgelsen peger på to centrale indsatser i bestræbelserne på at styrke både almenskole- og specialundervisningsområdets kapacitet til at imødekomme elever med særlige behov for støtte: 1) struktur og rammer i skolen og 2) kompetencer særligt i forhold til langvarigt fravær og udadreagerende adfærd.

For det første er det centralt at sikre, at almenskolerne og specialundervisningstilbuddene har de rette organisatoriske rammer for at kunne imødekomme elevernes forskellige behov for støtte. Begrænsede ressourcer i form af tid, fleksibilitet og fagprofessionelle hænder er udfordringer, som udfordrer skolernes kapacitet i forhold til at kunne imødekomme og støtte eleverne undervejs i deres skolegang.

For det andet kan det være vigtigt at opkvalificere lærere og pædagoger i forhold til konkrete redskaber og kompetencer til at støtte elever med særlige behov. Især ved udfordringer relateret til langvarigt bekymrende fravær mangler mange af de pædagogiske medarbejdere i undersøgelsen viden om, hvordan de bedst hjælper eleven tilbage i læringsfællesskabet. Dette gælder ligeledes i forhold til støttebehov, som kommer til udtryk gennem udadreagerende adfærd samt social og faglig tilbagetrækning, som flere også peger på er en udfordring.

Fakta om undersøgelsen

Undersøgelsen er gennemført i perioden fra august 2024 til september 2025.

Undersøgelsen er afgrænset til at omhandle specialundervisningstilbud og den almene grundskole.

Undersøgelsens datagrundlag udgøres af følgende:

- Registeranalyse af relevante institutions- og tilbudsregistre
- Spørgeskemaundersøgelse blandt skolechefer
- Spørgeskemaundersøgelse blandt pædagogisk personale og skoleledere i specialundervisningstilbud og på almene folkeskoler
- Interview med skoleledere, lærere og pædagoger, forældre til elever med særlige behov for støtte samt skolechefer og PPR-ledere på forvaltningsniveau.

Registeranalysen er baseret på institutionsregisteret (Styrelsen for It og Læring), Social- og Boligstyrelsens tilbudsportal, Landsorganisationen for sociale tilbud (LOS) samt relevante institutionslister fra BUVM.

77 skolechefer har deltaget i spørgeskemaundersøgelsen rettet mod de kommunale forvaltninger. Spørgeskemaet til pædagogisk personale er besvaret af 1.447 lærere og pædagoger fordelt på hhv. 939 på almene folkeskoler og 508 i specialundervisningstilbud, mens 133 skoleledere fordelt på hhv. 83 på almenskoler og 50 i specialundervisningstilbud har deltaget i undersøgelsen.

I den kvalitative dataindsamling har VIVE gennemført interview med skoleledere, lærere og pædagoger og med forældre til elever med særlige behov for støtte på 10 skoler i 8 udvalgte kommuner (både almen- og specialundervisningstilbud), hvor der samlet er gennemført 42 interview. Ligeledes er der foretaget observationer af undervisningen på 6 skoler. Yderligere har VIVE foretaget 8 interview med skolechefer og PPR-ledere.

Dataindsamlingen til undersøgelsen er foretaget i perioden fra december 2024 til maj 2025.

Undersøgelsen har taget afsæt i en tidligere gennemført undersøgelse af undervisnings- og støttebehov for elever med særlige behov i grundskolen udført af VIVE for BUVM i 2024.

Hovedresultater: Undersøgelse af specialundervisningstilbud og støtteformer i den almene grundskole
VIVE/2026
HR_302905